

Keszeg Vilmos

Csőgör Enikő tordatúri hiedelemgyűjtése.

Interjú

Csőgör Enikő 1937. október 8-án született Nagysármáson. A kolozsvári Bolyai, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1955–1961 között magyar szakon volt hallgató. 1961–1976 között a Kolozs megyei Tordatúr községben magyartanár, 1976–1990 között a Kolozs megyei tanfelügyelőség szaktanfelügyelője, 1990 után nyugdíjba vonulásáig (1997) a kolozsvári Brassai Sámuel Elméleti Líceum tanára. Tordatúri hiedelemgyűjtése 1998-ban jelent meg a Kriterion Kiadó gondozásában.

Csőgör Enikővel 2016. június 21-én beszélgettünk a Bölcsészkaron. A beszélgetésen jelen volt Keszeg Vilmos (K.V.), Virág Magdolna és Czégényi Dóra (Cz.D.). Az interjút Keszeg Vilmos jegyezte le. Az interjú véglegesítése végett Tatár Erzsébet-Tímea kereste fel Csőgör Enikőt. A képek összegyűjtésében Józan Erzsébet tanárnő segített.

[K.V.]: Elkezdünk kutatókkal beszélgetni, rekonstruálandó azt, hogy az elmúlt évtizedekben a népi kultúrát kik kutatták, milyen ösztönzésre, milyen körülmények között. A néprajzos képzés nem sokkal a második világháború után, 1948-ban megszűnt, és utána már csupán néhányan voltak, akik korábban Gunda Béla tanszékén részesülhettek szakképzésben, s kutatásokat végeztek. Faragó József, dr. Kós Károly, Nagy Olga voltak ilyenek, mások, mint Almási István, Szentimrei Judit egészen más irányból jutottak el a népi kultúra kutatáshoz. 1948 után nem volt intézményszerű a néprajzos képzés. A tanárok a képzésük során kaptak valamilyen képet a népi kultúráról, esetleg a kutatás módszertanáról. Ebből a generációból Ráduly János, Olosz Katalin, Balázs Lajos nevét lehet említeni.

Azért hívtuk meg Csőgör Enikőt, hogy áttekintsük tanári pályáját, és azt kérdezzük meg, hogy ebbe a pályába hogyan illeszkedett a gyűjtés. Enikő az Apáczai Líceumban érettségizett 1954-ben.

[Cs.E.]: Akkor nem Apáczai Líceum volt, hanem 3-as számú Leánylíceum.

[K.V.]: *Utána jött ide...*

[Cs.E.]: Magyar szakra.

[K.V.]: *Az érdeklődése hogy irányult a népi kultúrára?*

[Cs.E.]: Én magyar szakot végeztem, öt évet. Úgy hirdették meg, hogy kutató szak. A tanári szakokat négyévesre hirdették, magyar–pedagógia, magyar–történelem párosítással. Tulajdonképpen minket kutatónak képeztek ki, valójában nagyon sok tudományos kutatást végeztettek velünk, mind irodalom, mind nyelvészet szempontjából. [Kedélyesen] Néprajzot keveset tanultunk akkor. De amikor elvégeztük az egyetemet, akkor nem volt szükség annyi kutatóra, különösen magyar területen, Erdélyben, magyarul. Így bennünket tanári katedrára helyeztek ki. Számomra még volt egy ígéret az Egyetemi Könyvtárba, de közben Túrban megürült egy hely, s elmentem oda, amíg a könyvtárban meghirdetik a versenyvizsgát, hogy megpályázzam. De pár hónap alatt úgy megszerettem az iskolát és a gyerekeket, és azokat a tiszta lelkű embereket, akikkel én addig soha nem találkoztam, hogy úgy döntöttem, ott maradok tanárnak. És tanár leszek.

De azért a kutatói törekvésem ki-kiütközött belőlem. Mi van még azon túl, hogy én tanítom a gyerekeket? Így jutottam el arra a felismerésre Túrban, hogy ezek az iskolások olyan tudással jönnek, ami az én számomra teljesen ismeretlen. Az egyik legerőteljesebb döbbenet az volt, amikor egy reggel bementem a faluba, és látom felbolydulva az egész iskola. Mi történt? A postás bácsi összeverekedett az éjjel a prikuliccsal. Na itt álltam meg, hogy ez mi! És a gyerekek borzongva elmondták, hogy a prikulics emberrel szokott találkozni. Mi az a prikulics? A gyerekek mondták, hogy megtámadja az embert. És akkor kezdtem figyelni, hogy mi ez. És terjedt a figyelmem tovább és tovább. A gyerekek voltak azok, akik elvezettek oda, hogy itt van egy olyan tudás, amit kutatni kell.

Visszatérve arra, hogy Gunda Béla 1945 után itt maradt, de nemsokára vissza kellett mennie Magyarországra mint magyar állampolgár, és a néprajz katedra gazda nélkül maradt. Aki nagy hatással volt rám akkor, abban a korszakban, és foglalkozott is úgy mellékesen [velem], az Szabó T. Attila. Szabó T. Attila volt az egyetemen az, aki nekem azt mondta, hogy igenis, ezzel kell foglalkozni. Ugyanis én az előbb említett nagy rácsodálkozásomra hozzá fordultam. És őt kérdeztem meg, hogy érdemes-e ezzel, mármint a hiedelmekkel foglalkozni. Vagy mi ez? Mert az egyetemen nekünk egy sovány kurzusunk

volt, amit Mitruly Miklós tartott. És ez inkább népszokásokat, népművészetet tartalmazott, ami ismert volt és ami nem hozott sok újdonságot. Akkor hiedelmekről szó nem volt. Szabó T. Attila biztatására tapogatózni kezdtem. Az 1960-as években már sok anyagot gyűjtöttem, lejegyeztem. A gyerekek, a gyerekek szülei, nagyszülei, és – szerencsém volt – a közösség ismert, megszerettek és bizalommal voltak irántam. Amikor elkezdtem kutakodni, olyan adatközlőim voltak, akik a saját történeteiket mesélték el. Ezt nem tárják fel mindenki előtt. László Jánosné a 16 lüderc-történetét úgy mondta el, hogy az vele történt meg. És a maga szenvedését, a küszködését, hogy hogyan szabadult meg tőle, milyen módszerekkel. Más ilyen adatközlőim is voltak. Ahhoz, hogy megnyíljanak, empatikusnak kellett lennem, megérteni őket. És akkor elmondták a maguk történetét, és a szomszédét is, az ismerősét. Aztán jöttek a fabulatok is, amelyek megkövesedettebb történetek. S a gyerekek is látták, hogy rákérdezek, hogy a nagymamád mikor van otthon. Ők is odajöttek, hallgatták és ők is beleszóltak. Csodálatos dolgot fedeztem fel, azt, hogy ezeknek az adatközlőknek az unokái, habár műveltebbek, iskolába járnak, nagyon jól ismerik ezeket a hiedelmeket. [...]

[K.V.]: *Az egyetemen hiedelemről nem hallott. Amikor Tordatúrban hiedelemmel találkozott, a városi értelmiségi rácsodálkozott erre a tudásra? Nehéz volt megérteni, nehéz volt elfogadni azt, hogy nekik mit jelent a hiedelem, miért tudtak hinni benne?*

[Cs.E.]: Én ugyanaz maradtam gondolkodásban, de megértettem, hogy ez egy olyan másik hit, amit csak respektálni lehet. Nem kritikusan, hanem tisztelettel néztem ezeknek az embereknek a tudását. Nem bíráltam őket, és mai napig nem bírálom. [...] Gyűjtöttem, beleástam magam, s közben készültem I. fokozatot szerezni mint tanár. Szabó T. Attila biztatott. Az anyag már nagyjából együtt volt. Akkor merült fel a kérdés, hogy hogy lehet erről az agyonhallgatott dologról fokozati dolgozatot írni. A „hatalom” is el kellett hogy fogadja, hogy én ebből írom. 380-390 adatot közöltem a dolgozatban, olyanokat, amelyeket a gyerekekkel is meg lehetett beszélni. És itt következett be a kettősség. Az adatközlők felé empátikus voltam, a gyerekektől pedig azt kérdeztem, hogy ezt így el tudjátok fogadni? Vajon ez tényleg így van? Ez elfogadható? Egy kicsit a tudományos szemlélet felé terelve őket. Ebből állt össze a dolgozat. Hogy úgy tekintsék a hiedelmeket, mint amit a tudomány meghalad. De ott van a vallás. Ebbe mindig beleütköztem. A vallásos hit is olyan, hogy hiszünk vagy nem hiszünk, bízunk vagy nem bízunk benne.

[K.V.]: *Ki vállalta el a dolgozat irányítását?*

[Cs.E.]: Szabó T. Attila és Gálffy Mózés a háttérből, és valójában Kuszálík Piroska¹. Szerencsém volt velük. Először a fejüket csóválták. Amikor erről Nagy Olgával beszéltem, azt mondta, jajajaj, ezzel nem kell foglalkozni. Faragó József is azt ajánlotta, hogy meg lehet próbálni, de ő is eléggé fanyalgott. Viszont Gálffy Mózés azt mondta, hogy ezt úgy kell megírni, hogy le lehessen nyeletni azokkal, akik elolvassák. És ezt Kuszálík Piroska is elfogadta. Ők segítettek, hogy az Arany-balladák mellett a hiedelmekről beszéljek. Elfogadták, hogy a büntudat vagy a rettegés milyen pszichológiai jelenségeket vált ki az emberből, s az a hitvilágában hogyan csapódik le. Ilyenszerűen, az irodalmi szövegek alapján próbáltam a gyerekeket felvilágosítani. [...] És így sikerült megírnom azt a kötelező bevezetőt, amit meg kellett írnom.

[K.V.]: *Hányban?*

[Cs.E.]: 1975–1976-ban, két évet tartott. Akkorra már az anyag megvolt.

[K.V.]: *Térjünk vissza korábbra. A 3-as számú Leánylíceumban érettségizett, Kolozsvárt, 1954-ben.*

[Cs.E.]: Igen. Beteg voltam, emiatt egy évet kihagytam. 1955-től jöttem az egyetemre, 1961-ben végeztem. 1956-ban egyetemisták voltunk. Együtt éreztünk a magyar forradalmárokkal, izgultunk, fekete szalagot viseltünk. 1956 őszén, 1957-ben kezdődtek a letartóztatások. Mindjárt elsőnek két évfolyamtársamat tartóztatták le. 1958-ra elterjedt, hogy a Bolyai nacionalista fészek, meg kell szüntetni, át kell alakítani. 1958-ban gyűléseket szerveztek, a diákokat provokálták, ingerelték. 1958. október 26-án volt egy nagy gyűlés az aulában, kiküldöttekkel. Szidalmazták a diákokat. Vastag Lajost megkérdezték, hogy ha 1956-ban fegyver van a kezében, kire fordítja. Ő azt mondta, hogy magamra. A diákságnak tetszett ez a válasz. Megtapsoltuk. Erre volt nagy felháborodás a vezetőség részéről. Vastagot kidobták az egyetemről, s le is tartóztatták. De még a teremben a gyűlésvezetők felálltak, hogy ki volt az, aki tapsolt, aki fütyölt. Aki látta, az jelentse. Én láttam, hogy Boros Zoli. Mellettem állt, jó barátok, évfolyamtársak voltunk. Hallgattunk, mint a sír. Senki nem árult el senkit. S akkor két hét múlva jött egy másik gyűlés, hogy exmatrikulálják azokat, akik huligán, népellenes, nacionalista módon viselkedtek az október 26-i gyűlésen. Felolvastak

¹ Kuszálík Piroska (1919–1992) pedagógus, tankönyvíró, a tanári továbbképzés irányítója, egyetemi oktató.

egy névsort. Ott volt Boros Zoltán, Csögör Enikő, László Annamária, Metz Katalin és még három kollégám. Azonnal álljanak fel, hagyják el a termet, ki vannak téve az ország összes egyeteméről. Mondtuk, hogy nem tapsoltunk, nem fityültünk. Igen, de ha láttuk és nem jelentettük, ugyanaz. Az volt a büntetésünk, hogy kitétek az egyetemről. Ez volt 1958. november 4-én. A kétségbeesés óriási volt. Futott tovább az év. Akkor már a gyűlések egymás után következtek, hogy a Bolyai Egyetemen mi van. És a köztudatba bedobták a szándékot, hogy egyesíteni kell a Bolyai Egyetemet a Babeş Egyetemmel. Megtörtént az egyesítési aktus. Közben adogattunk be kérvényeket, hogy vegyenek vissza, de nem árultuk el a barátunkat. Aztán rá egy évre visszavettek. Akkor már Daicoviciu volt a rektor. A szobájába hívott, közölte, hogy visszavettek, menjünk le a filológiára, iratkozzunk be negyedévre. Ismét elkezdtem a negyedévet. Ezért nem végeztem 1960-ban, hanem egy évvel később. Kitéró volt az életemben, ebből is okultam, sokat. A hiedelmekhez semmi köze, de az életemnek része.

[K.V.]: *Az 1977-es népszámlálás szerint Tordatúrban volt 1363 lakos, ebből román 705, magyar pedig 523. Felekezeti megoszlás szerint ortodox 468, római katolikus 87, református 247, unitárius 173, más felekezetű volt 44. A könyvben ön is írja, hogy földműveléssel foglalkoztak, a kollektív gazdaságban dolgoztak, s a két város (Kolozsvár és Torda) közelsége lehetővé tette az iparba való ingázást. Valójában a hiedelemgyűjtés során a falu melyik kategóriáját szolgáltatta meg? A falu lakossága nagyon sokszínű volt. Tudatában volt-e annak, hogy valamelyik réteg közlékenyebb? Hogy melyik felekezetet, vagy a falu szélén lakókat, a földműveléssel foglalkozókat érdekesebb megkeresni?*

[Cs.E.]: Én azokat a lakosokat kerestem, akik ott születtek, akiknek a szülei is ott éltek. Akik gyökereikben is odavalók voltak. És elsősorban a magyarokat. Kéttagozatos iskola volt a faluban, én a magyar tagozaton tanítottam, azt ismertem jobban. A román lakosság később költözött be Túrba, Pusztaszentmárton környékéről, meg a tanyákról. Én a magyar lakosság felé fordultam elsősorban. De ők aztán utaltak arra, hogy „ezt a román asszony” mondta. A ráolvasásokat, amiket alkalmaztak, keveset, mind románul mondták. Láthattam tehát, hogy érintkezés van a román ajkúak hiedelmeivel, illetve ugyanaz a hiedelem. Nagy különbségek nincsenek. Később kutattam a románok körében is, keveset. De ugyanaz [a hiedelem]. Nem lehet elkülöníteni. Annyi talán a különbség, hogy a románok [intenzívebben], mélyebben alkalmazták a mágikus praktikákat:

a visszaszámlálást, a rábőjtölést, ők kértek segítséget a paptól, a lopott tárgy visszaszerzésére alkalmazott eljárást, a megcsináltatás egy részét. Ők mélyebben gyakorolták, a magyarok kevésbé. De a magyarok közül is volt, aki az ortodox paphoz ment segítséget kérni.

[K.V.]: *Generáció szerint?*

[Cs.E.]: Az öregektől a gyerekekig, és a középgeneráció... Mikor meghallották, hogy Ilka néni mesél magnetofonra, és én azt felveszem, begyűltek, a fia, a lánya, aki hazajött Tordáról a munkából, s hallgatták. Közönség előtt adta elő, s nagyon jó előadóképességgel rendelkezett. Mások is szívesen mondták. Akadt, aki meghallgatta történeteiket. Középgenerációsokat is hallgattam. 45-50 év körülieket. Férfiakat is. Érdekes, hogy a férfiak közül is sokan Tordán dolgoztak, ingáztak, a tordai cementgyárban vagy a gyéresi huzalgyárban, ismerték a hiedelmeket, s el is mondták. Esetleg közülük egyesek hozzátették, hogy ó, hát ez olyan butaság. De azért láttam, hogy egy kicsit ők is tartanak a lehetséges „rosszaktól”.

[K.V.]: *Meddig gyűjtött?*

[Cs.E.]: 1976-ban tettem le az első fokozati vizsgámat. És akkor kezdett megszűnni a magyar tagozat. Engem áthelyeztek a tordai Mihai Viteazul Liceumba. Ott volt egy fél katedrám. De nem foglaltam el, meghívtak a Kolozs megyei tanfelügyelőségre szaktanfelügyelőnek. 1976 őszétől.

[K.V.]: *Tehát tíz évet volt és gyűjtött Tordatúrban. Ennyi idő alatt megváltozott a világ? Fontos időszak volt, a kollektivizálást követően, az ingázás elkezdődése miatt.*

[Cs.E.]: Megváltozott olyan szempontból, hogy jobban ráhangolódtak a pénzkeresésre, a lehetőségeket jobban kihasználták. Akkor már személyi autókat lehetett vásárolni. Megnőtt a mozgásterük, Kolozsvárra többen kezdtek bejárni. A gyermekeket inkább taníttatták, sok gyermek járt be Tordára, Kolozsvárra. A tanítványaim közül elég sokan főiskolát is végeztek. A falu képe is megváltozott. Addig kis agyag-, tapasztott házak voltak. Nagyon érdekesen építkeztek, amíg hátul építették az új házat, addig a fronton a régít meghagyták, hogy ne legyen csúnya.² Sorban épültek

² Ez ugyanakkor az építési engedély, terv nélküli építési stratégia formája is volt. Az új ház építését a nehezen beszerezhető építkezési engedély felmutatásával lehetett indítani. A bontatlan házfront mögötti építkezés fölött a helyi hatóságok szemet hunytak. A frontot csupán az új ház befejezése után számolták fel, s ilymódon egy büntetés kifizetésével helyettesíteni lehetett a körülményesen beszerezhető építkezési engedélyt. *K.V. megj.*

az új házak. Azt a pénzt, amit a kollektív gazdaságból kaptak, a munkások a gyárakban megszerezték, összegyűjtötték. Gazdaságilag kezdtek gyarapodni. Akkor az érzelmi dolgok kicsit háttérbe szorultak. De mint praktika, a hiedelem azért élt tovább. Mindjárt itt van az építőáldozat mágiája. A hagyományt a fiatalok is követték. Nem árulták el ugyan, de tudott dolog volt, hogy a fundamentumokba beástak egy-egy levágott tyúkot vagy más kisállatot. Mi több, az új iskola alá is elástak egy kakast. A gyereket továbbra is ugyanúgy gyógyították. Pedig nyílt orvosi rendelő, fogorvosi rendelő, állatorvos rendelő, benépesült a falu értelmiséggel, agrármérnök került oda. Azzal az értelmiséggel, amelyik közvetlenül segíti az életüket. Ezért egy kicsit a tudomány felé fordultak a problémáikkal.

[K.V.]: *Akik felszínesen gondolkoznak a hiedelemről, hajlamosak azt mondani, hogy a világtól elzárt helyen élnek a hiedelmek, és már csak az idősek hisznek benne. Tordatúr is jelentősen modernizálódott, a lakosok világot jártak. Újságot olvastak?*

[Cs.E.]: Olvastak. És nagyon is hatott rájuk.

[K.V.]: *Tisztelték az értelmiséget?*

[Cs.E.]: Tiszteltek, szerettek. 1959-ig csak elemi tagozat működött, 1959-ben beindították magyarul is az 5–8. osztályt. Fiatal tanárgárdát neveztek oda ki. 23–24 évesek voltunk. Egy csomó fiatal megjelent a faluban, 6–7–8–10 ember. Ingáztunk, de ott éltünk közöttük. Én nagyon szerettem a verseket, versmondó kört szerveztem, a fiataloknak is, nemcsak a gyermekeknek. Nagyon megszerettek és respektáltak. Nem volt semmi feszültség köztünk és a lakosság között. És a papokkal is jó viszonyt tartottunk fenn mi, tanárok.

[K.V.]: *Egy hiedelmet gyakorló faluból a fiatalok mentek értelmiségi pályára?*

[Cs.E.]: Mentek. Jobbágy Erzsike, a férje, s még vagy 4–5 az én tanítványaim közül. Mérnökök lettek, agrármérnökök, tanítónők; ügyvéd, orvos, gyógyszerész stb.

[K.V.]: *Hogyan gyűjtött? Órák után maradt a faluban? Házhoz ment?*

[Cs.E.]: Kínosan. Mert óriási sár volt. És a magnetofon 12 kiló volt. Én meg kicsi voltam és vékony. De akadtak mindig férfikollégák, akik cipelték a magnetofont. Volt, aki ott is maradt, s meghallgatta, de általában otthagytak engem. S utánam jöttek.

Házhoz mentem. Az öregekhez elmentem. Volt, amikor két-három személyt odahívtam egy helyre, hogy ne menjek mindenkihez külön-külön.

lön. Szívesen jöttek. Voltak falurészek, például a Dosui, a Schitiia, oda elmentem egy adatközlőhöz, s odajött még egy vagy kettő. Órák után ott maradtam, vagy szombatonként, mikor volt egy kis időm. S mikor nekik is idejük volt. Főleg az esős időt használtam ki, amikor nem dolgoztak a kertben. Vagy azokat a délutánokat, amikor már hazajöttek Tordáról vagy Kolozsvárról. Én alkalmazkodtam hozzájuk. Ők szóltak, hogy na, akkor jöjjön. Nem tudtam pontosan megtervezni az időpontot, ezért el is húzódtott. A rendszeres gyűjtés 1975 februárja és júliusa közé esett, de azelőtt én már rengeteg adatot összegyűjtöttem. A rendszeres gyűjtés akkor kezdődött, amikor megkaptam a palóc kérdőívet, amit Pócs Évák használtak, Pócs Éva és Hoppál Mihály szerkesztette.³ Annak alapján még egyszer kikérdeztem az anyagot. Akkor már nagyon tudatosan.

[K.V.]: *Több óras beszélgetések voltak?*

[Cs.E.]: Igen. Először hagytam, hogy ők mondják el, amit akarnak. Sok mindent elmeséltek az életükből, ami nem tartozott a témához, de szükséges volt, hogy megnyíljanak. Az idővel soha nem takarékoskodtam.

[K.V.]: *Magnója honnan volt?*

[Cs.E.]: Vettem. Levente nyelvészettel foglalkozott, s neki is szüksége volt magnóra. Házasságkötésünk után az első közös beszerzésünk volt a magnetofon.⁴

[K.V.]: *A szalagokkal mi lett?*

[Cs.E.]: Megvannak. De a magnó tönkrement. Most visszajátszani nem tudom. Akkor Mitruly⁵ azt mondta, hogy úgy, ahogy mondják, az irodalmi vagy köznyelv helyesírása szerint jegyezzem le. Levente viszont azt tanácsolta, hogy a fonetikus lejegyzést is próbáljam. Cédulákra jegyeztem az egész anyagot a szalagról, a fonetikus jeleket is [alkalmaztam]. Meg is jelenik az o-zás, az a-zás, a mezősegi nyelvjárársra jellemző sajátosság.

[K.V.]: *A szalag alapján fel lehet mérni, hogy hány órányi gyűjtést végzett?*

[Cs.E.]: Méterek.

³ Pócs–Hoppál 1970.

⁴ Tibád Levente (sz. 1936) magyar nyelv és irodalom szakos tanár, névtani tanulmányok szerzője, Csögör Enikő férje.

⁵ Mitruly Miklós (sz. 1931) folklórkutató, 1957-től a kolozsvári tudományegyetemen a folklorisztika oktatója volt.

[K.V.]: *Mert ha az adatközlők magukról is beszéltek, akkor bizonyára terjedelmesebb a felvétel.*

[Cs.E.]: Azt már nem tudtam lejegyezni. Megvan. Nagyon érdekes, szociológiai szempontból is lehetne értelmezni. És én még összegyűjtöttem húsvéti verseket, dalokat, csujogátásokat, katonabúcsúztatókat, lakodalmi búcsúztatót, sok anyag.

[K.V.]: *Biztonságba kellene helyezni. A szalagokat is. Nehogy meghibásodjanak. Újraolvastam a kötet bevezetőjét. Ilka nénit említi. Földműves asszony volt?*

[Cs.E.]: Földműves. Nagyon értelmes, világos gondolkodású. A faluban vezéregyéniség volt. Nagy tiszteletnek örvendett. Tudott segíteni, a gyerekek nevelésében tanácsot adott, a gyógyfüvekhez is értett. De inkább korszerű tudása volt. Meg tudta mondani, azt miért add, azt miért ne add a gyerekeknek. Ismerte ő is a mágikus gyógyítási eljárásokat, például az analógián alapuló sárgaság-gyógyítást sárgavirággal, vagy sárgás tetű etetésével; az ijedséget szenesvíz vetéssel. De a betegeket orvoshoz parancsolta.

[K.V.]: *Elutasításban volt-e része? Hát olyanban, hogy hívták, hogy mondanivalójuk van. Tehát a gyűjtéshez hogyan viszonyultak Tordatúrban?*

[Cs.E.]: Elutasításban egy alkalommal volt részem, egy Rigó nevű bácsi azt mondta, ő tud ilyeneket, de negatív értelemben fogja nekem elmondani. El tudja mondani, de egyáltalán nem hiszi, és el fogja mondani, hogy miért nem hisz abban, amit elmond nekem. Meghallgattam őt is. Valóban elmondta a tej elapadásának a történetét, majd azt is, hogy valóban mi történt. Miért szorították össze a tehénnek a tőgyét? És nagyon észszerű magyarázatot adott. Ez volt az egyedüli adatközlő, aki ismerte a hiedelmet, de elutasította magától. Valójában én előzőleg kitapogattam, hogy az adatközlő vállalja-e, akarja-e a beszélgetést. Úgy mentem oda, hogy már tudta, hogy mit kívánok tőle.

Volt olyan is, hogy valaki jelezte, hogy ő is akar mondani, mert ő is tud valamit. Eljött az iskolába, és beültünk egy terembe.

[K.V.]: *A falu lelkésze, az iskola párttitkárja nem értetlenkedett?*

[Cs.E.]: Nem tudták, hogy én mit csinállok. Az iskola párttitkárja kollégám volt, aki épp úgy gondolkodott, mint én. [K.V.-hoz fordulva:] Tudja, hogy volt. Első fokozatú dolgozatot nem védhetett meg az, aki nem volt párttag. Doktorálni nem lehetett, ha valaki nem volt párttag. Senki nem vette zokon senkitől, mert tudtuk, hogy ennek ez a menete. Az én dolgo-

zatomban is ott volt, hogy „a szocialista tudományosság”. Oda kellett írni, ezek voltak a csúsztató szavak. A község párttitkára is tanító végzettségű ember volt, jó szándékú. A faluban a hivatalosság részéről nem találkoztam elutasítással.

[K.V.]: *Elhiszem azt, hogy a férje megértéssel fogadta az ön érdeklődését. A környezetében, a családjában sem tapasztalt értetlenkedést?*

[Cs.E.]: Nem, tudomásul vették, sőt támogattak.

[K.V.]: *Az 1970-es években egymás után jelentek meg a ballada-, a mesekötetek, a díszítőművészet monográfiái, a Népismereti Dolgozatok kötetei. Sikerült-e a szakirodalmat követni, magyarországi könyvekhez hozzájutni?*

[Cs.E.]: Szakirodalmat már akkor kezdtem olvasni, amikor Szabó T. Attilához mentem. Ő már mondta, hogy kik felé forduljak. A két Szendrey, Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos, Kovács Ágnesnek voltak gyűjtései Erdélyben, Kandra Kabos; Pócs Évától a *Zagyvarékas néphite*, Szabó Lajos tatkaszadai mondái, Balassa Iván karcsai mondái; Róheim Géza munkáit ismertem, Diószegi Vilmos addig megjelent dolgait, a sámánhittel kapcsolatos kutatásait, Jahoda, Hoppál. Azokhoz hozzájutottam. A *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, az *Ethnographia* erre vonatkozó anyagai. Ezekhez hozzájutottam, könyvtárban is, meg kölcsön is kaptam. [...] A kiadásnál *A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzatát* követtem.⁶ [...] Aztán megakadtam, mert 1973-tól 1990-ig nem jutottam hozzá... Nem kaptam útlevelet, nem jutottam ki az országból. Ami bejött, ahhoz jutottam hozzá. Vőő Gabi segített még nekem.⁷ Adott bibliográfiát, amit ők kaptak a Folklor Intézetbe. 1989 után kimehettem Magyarországra, ott is és itthon is már beszerezhettem a legújabb szakirodalmat. A fokozati dolgozatban egy más típusú elrendezést alkalmaztam. Nem csak öntöttem az anyagot, hanem az már egy elrendezett, rendbe tett anyag volt. Nagyjából.

[K.V.]: *Kivel tudott beszélgetni ezekről? A Folklor Intézetben Nagy Olga, Faragó József...*

[Cs.E.]: Nagy Olgával nem tudtam beszélgetni, nem tudom, miért, elzárkózott. [...]

⁶ Voigt–Balogh 1974.

⁷ Vőő Gabriella (1937–2006), 1960-tól a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókja Etnográfiái és Folklor osztályának kutatója volt.

[K.V.]: *Faragó Józseffel sikerült-e konzultálnia?*

[Cs.E.]: Keveset. Azt mondta, hogy kell foglalkozni vele, de ő szakmai tanácsot igaziból nem adott.

[K.V.]: *Dr. Kós Károly? Mert aztán kiderül A Mezőség néprajza kötetéből, hogy [a mezőségi hiedelmekre is figyelt].*

[Cs.E.]: Vele nem tudtam felvenni a kapcsolatot. [...] Az igazság az, hogy aki elmegy gyűjteni, nem tud megmaradni egy pászmán. Én is gyönyörködtem a hímzésekben, a varrottásokban, a szőttesekben. Az ember nem tud indifferens lenni ezekkel szemben. Ez az egész annyira egyben van. [...]

[K.V.]: *1976-tól a Kolozs megyei magyar szakos tanárok szaktanfelügyelője volt. Akkor hogy tapasztalta, a magyartanárok a fokozati dolgozatok témaválasztásánál néprajzi témát választottak-e?* [Cs.E. töprengését látva] *Nem?*

[Cs.E.]: Mutassak ujjal rá? [A beszélgetésen jelen lévő] Virág Magdolna.⁸ Őt találtam, aki nagyon felkeltette az érdeklődésemet. [Virág Magdolnához fordulva:] Elmentél Visára. És nagyon megértettelek. [...] Amikor végeztek, egy jó kis csapat került a megyébe, Vili [Keszeg Vilmos], Egyed Emese. Nekem az volt a szokásom – annyira örültem a fiatal tanároknak, mert öregedett el Kolozs megye, s különösen Kolozsvár – hogy a fiatal kollégákhoz elmentem, meglátogattam. Tudtam, hogy jók, mert különben nem kapták volna meg Kolozsvárt. Így mentem el Emeséhez is. S mondtam, hogy meghallgatnám egy órát. – Gyere be, nincs semmi probléma. Most nemrég mondta, hogy tudod, hogy féltém tőled? Mondom: – Tudom. Ezek ilyen butaságok. A tanfelügyelő egy mumus. Voltak kollégák, akik kihasználva azt, hogy a magyar nyelv tanítása nem is olyan fontos, mert az igazgató is azt mondta az iskolában, hogy ha tudnak, jó, s ha nem, nem olyan nagy baj. S akkor jön egy ember [Cs.E. szaktanfelügyelő] azzal az elvárással, hogy tessék azt komolyan tanítani, eredményt felmutatni. Nem minden kollégának esett jól. [...] De én az irányító-ellenőrző munkámat a magyar nyelv és irodalom iránti misszióknak tekintettem.

[K.V.]: *Én mindig örvendtem az órahallgatásnak.*

[Cs.E.]: Én is voltam Keszeg Vilmos óráján Tordán a Mihai Viteazul Liceumban. A második fokozati vizsgán volt Levente, s a véglegesítőn vol-

⁸ Virág Magdolna (sz. 1955), magyar nyelv és irodalom szakos tanár, néprajzkutató.

tam én. Én is hallgattam az óráját. [...] Még egy mondat zárójelben, kérdeztem Leventét, hogy hogy dolgozott Vili. Azt válaszolta, hogy te, tudós ember. Ez nem elsősorban tanár, ez tudós. [Nevet]

[K.V.]: *Arra gondolok, hogy több magyar szakos tanár is ráhangolódhatott volna a [népi kultúrára].*

[Cs.E.]: De inkább a látványosságok felé... Aztán bekövetkezett a táncház. A tánc nagyon előtérbe került. A Könczei család tánc kultúrájának és táncoktatásának a hatása erőteljes volt.⁹ Akkor eltolódott az érdeklődés ebbe és a népzene irányába.

[K.V.]: *Nálunk, Kolozs megyében nem készültek folklórszöveg gyűjtések. Mint Albert Ernő háromszéki balladagyűjtése, Ráduly János kibédi balladagyűjtése.*

[Cs.E.]: És azt látom, hogy az a Mezőség, ami még mindig sok szempontból fehér folt, ott Vili dolgozik és a tanítványai. [...] A zene és a tánc efelé tolódott el. [...] Az alkalmi népi szövegek sincsenek felgyűjtve. Pedig rengeteg ilyen van. Az alkalmi versfaragók. Minden lakodalomra, minden temetésre megírják az illető történetét. Ezek hiányoznak. [...] Székelyföldön is igyekeztem gyűjteni hiedelmeket. Nyáron Levente a Nyikó mentén gyűjtötte a helységneveket. Mentem vele és az adatközlőit néha megkérdeztem a hiedelmekről is. Ott gyűjtöttem még egy keveset. Nagyon esetlegesen.

[K.V.]: *A gyűjtés kiadása mikor vetődött fel? Ez mindig álma volt Enikőnek?*

[Cs.E.]: Nem nekem volt az álmom. Engem biztattak, hogy ez olyan anyag, amit nem lehet asztalfiókban tartani. Gálffy Mózes javasolta és szorgalmazta. Az 1970–1980-as évek fordulóján a Kriterion Kiadóhoz mentem. Csóválták a fejüket, és a bukaresti szerkesztőségbe küldték fel a kéziratot. Azt a választ kaptam, hogy a hiedelmek ideológiailag még nem tisztázódtak a szocialista kultúrán belül, ideológiailag nincs meg a helyük. Tehát szó se lehet a kiadásról. Vártam, hogy érjen véget a szocializmus. [Nevetés.] Hogy tisztázódjanak a hiedelmek. Hogy lehessen tudni, hogy úgy kell tálalni őket, mint a legszörnyűbb butaságot, vagy pedig mint egy olyant tudást, ami velünk van. Én mondtam akkor – én római katolikus

⁹ Könczei Ádám (1928–1983) szerkesztő, táncélettörténeti írások szerzője. Fia, Árpád koreográfus, lánya, Csilla táncantropológus, fia, Csongor szerkesztő, néprajzkutató, táncvezető.

va gyok –, hogy van egy katolikus ima, amit minden vasárnap elmond a pap. Abban van az a kifejezés, hogy a gonosz lélek létezik és mi azért imádkozunk, hogy ne érjen valamilyen rossz, valamilyen gonosz kísértés. A hiedelmekben azt látom, hogy ott konkrétizálódik a rossz. A rossz a lüderc, a rossz az ördög. A hiedelemalakokban a rossz ölt testet. Mondják is, hogy „a rossz”, „a rosszak”. Itt látok kapcsolatot a tételes vallás és a hiedelem között. Az egyszerű ember csak úgy tudja elfogadni a rosszat, ha annak megnevezhető, megfogható, látható formája van. A szeretet is így létezik. Én szeretem X-et vagy Y-t. Konkrétum, tárgy kell hogy kapcsolódjék hozzá. Általában a szeretet csak Krisztusnak adatott meg. Én nem éreztem soha olyant, hogy „a szeretet”, csak azt, hogy ezt vagy azt az embert, tárgyat stb. szeretem.

[K.V.]: *A válasz után tehát félretette a kéziratot.*

[Cs.E.]: Nem tettem félre, hanem tettem-vettem körülötte. Akkor találkoztam Pócs Évával, személyesen. Bellon Tibor 1990 körül találkozott Leventével, Levente említette, hogy gyűjteményem van. Ő volt a karcagi múzeum igazgatója, és azt kérte, azonnal küldjem el neki. De nincs feldolgozva! Úgy, ahogy van, mert ő továbbítja Pócs Évának. Pócs Éva visszaküldte azzal, hogy azonnal kiadjuk a *Folklór Archivum* sorozatban. És kezdődött egy hosszú alku, hogy milyen formában, támogatással. Szemerkenyi Ágnes azt akarta, hogy önálló kötet legyen belőle. És akkor következett az, hogy az erdélyi kéziratok kiadására külön alapot nyitnak, hogy a határon túli kéziratok a határon túli kiadóknál jelenjenek meg. Adminisztratív huzavona következett. Pócs Éva szorgalmazta, hogy adjam minél hamarább. Nem kell semmit csinálnom, csak jelenjék meg a gyűjtés. Esetleg egy bevezetéssel, s azzal az osztályozással, ami már megvan. Akkor került Vilihez [Keszeg Vilmos]. És Vili jött a nagy ötlettel, hogy így ne, tessék tudományosan összefoglalni. Emiatt késett, de hasznára vált. Végre megszületett a kötet, amit Pócs Éva az ajánlásban nagyon szépen értékelt. Elmondta, hogy mi az értéke ennek a munkának.

[K.V.]: *A könyv szerkesztője Demény Péter. Tanítványa volt?*

[Cs.E.]: Nem volt tanítványom. 1990-től a Brassai Líceumban tanítottam, és Péter akkor ott volt diák, és az általam vezetett versmondó körnek lelkes tagja. Később a Kriterion Kiadóhoz került. Meglátta a kéziratot és azt mondta, hogy ő viszi is. Albumszerű formátuma lett. Mert a munka során elkészültek azok a táblázatok, amelyekből az derül ki, hogy milyen elemekből épülnek fel a mondák. A mondák szerkezetének modelljét dolgoz-

tam ki, Meletyinszkij és Propp alapján. Én a mondákra alkalmaztam azt, amit a mítoszokra és a mesékre alkalmaztak addig. Mindez hozzásegített az egyes hiedelemalakok jól körülhatárolható elkülönítéséhez figyelembe véve így megjelenési formájukat, funkciójukat, cselekvési körüket, hatásvukat stb. A kiadói szerkesztők azt mondták, hogy ahhoz, hogy mindez olvasható és áttekinthető legyen, nagy könyv alakba kell kötni a táblázatok miatt. Péter is támogatta, ő is nagyon szerette ezt az anyagot.

[K.V.]: *A kötetnek pozitív volt a recepciója.*

[Cs.E.]: Igen. A legteljesebb értékelő elemzés a Vöő Garielláé volt, a *NyIrk*-ben¹⁰ jelent meg. Magyarországon több helyen írtak róla, nálunk a *Korunkban*, az *Erdélyi Múzeumban*.

[K.V.]: *A megjelenéskor Tordán bemutattuk, s akkor beszéltünk arról, hogy Tordatúrba is menjünk el. Nem került rá sor, ugye?*

[Cs.E.]: Nem. Vásároltak a könyvből. A református pap, az unitárius pap beszélt az embereknek róla. Hogy miért nem mentem vissza, nem tudom. De azt hiszem, zavart volna az, hogy azoknak az embereknek az őszinte feltárulkozását könyv formájában eléjük tegyem. Hogy vajon nem okoztam nekik csalódást, hogy a világ elé tártam azt, amit ők az életük nagyon intim területének tekintenek. Elmondták bizalommal nekem, s én az ő érzékenységüket felszínre hozom. Mehettem volna, de egy kicsit mindig viszolyogtam. El is toltam magamtól.

Nagyon hálás vagyok az adatközlőimnek, mert nekem nagy élményt nyújtottak. Engedtek betekintést egy olyan világba, ami nagyon őszinte, nagyon hiteles, és amihez másként nem juthattam volna hozzá.

[K.V.]: *A Nyikó menti gyűjtése szalagon van?*

[Cs.E.]: Nem, azt csak lejegyeztem. Abból csak jegyzeteim vannak. Elégé esetleges. Levente helyneveket gyűjtött, az enyéim azokhoz kapcsolódó hiedelemmondák. Azokat gyűjtöttem én. Amikor Leventének mondták, hogy Akasztó-domb, akkor jött hozzá a történet: ha odafekszik valaki, akkor mi történik vele, vagy az [öngyilkos szelleme] visszajár. Ahogy mondták, ahogy hallgattam, írogattam.

[Cz.D.]: *Soha nem érzett késztetést, hogy más településre is menjen gyűjteni?*

¹⁰ *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*

[Cs.E.]: De. Sajnos, nem tudtam menni, mert beteg lettem. Ez akadályozott meg abban is, hogy visszamenjek, hogy lássam, hogyan él tovább az a hiedelemrendszer, amit megismertem. Mennyire hiszik, mennyire nem. Beteg lettem, és nem éreztem elég erőt ahhoz, hogy kimenjek terepre. És amit nagyon szerettem volna, s ezt ajánlom a fiataloknak, a nagyváros hiedelmeit összegyűjteni. Nagyon sok hiedelem van, és hagyjuk elveszni. Kolozsvárnak van (volt) egy nagyon erős földműves rétege. Nagyon erős hiedelmekkel rendelkeznek. Még annak idején láttam ezt, amikor tőlük vásároltuk a piacon a veteményt. És van (volt) egy nagyon erős munkásrétege. A Herbákban, a Dermatában, a régi Unireában, a dohánygyárban, a cukorgyárban dolgoztak. Az is érdekes világ. A leszármazottak biztos sok mindent hallottak az öregektől. És itt vannak az egyetemisták, tele „modern” babonákkal.

Szakirodalom

CSÓGÖR Enikő

1998 *Tordatúr hiedelemvilága*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár

PÓCS ÉVA, Cs. – HOPPÁL Mihály

1970 *Kérdőív a palóc néphit és népi gyógyászat gyűjtéséhez*. Eger

VOIGT Vilmos – BALOGH Lajos

1974 *A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzata*.

Akadémiai Kiadó, Budapest

Településnevek

Aranyosgyéres – Câmpia Turzii (Kolozs m.)

Gyéres – I. Aranyosgyéres

Kolozsvár – Cluj (Kolozs m.)

Pusztaszentmárton – Mărtinești (Kolozs m.)

Torda – Turda (Kolozs m.)

Tordatúr – Tureni (Kolozs m.)

Túr I. Tordatúr

Képek

1–4. Csógör Enikő a tordatúri iskolások között, 1970–1975

5. Tordatúri iskolások, 1975

Cercetările de mitologie populară din Tureni ale lui Enikő Csőgör

Profesoară de limba și literatură, Enikő Csőgör a întreprins o cercetare de mitologie populară în satul Tureni, în anii 1970. Monografia conține mitologia ființelor mitice și cunoștințele magice ale locuitorilor satului din Cîmpia Transilvaniei. Interviuul dezvăluie circumstanțele culegerii, a redactării manuscrisului, a publicării volumului în anul 1998, atitudinea mediului față de cercetător și cercetare.

Enikő Csőgör's Research on Folk Beliefs in Tureni

Working as a Hungarian teacher in the village of Tureni, Enikő Csőgör carried out a research on folk beliefs and mythology in the 1970s. The monograph includes the mythology of creatures as well as the locals' knowledge on magic. The present interview reveals the circumstances of collecting, of finalizing the manuscript and of the editing of the volume in 1998, but also reflects the attitude of the locals towards the researcher and the research itself.